

izazova za čijim odgovorima valja tragati iako se to radi u teškoj ekonomskoj situaciji zemalja u tranziciji. Sve navedeno situira ova društva u novu, neporecivu historijsku realnost i zahtijeva redefiniranje pojedinih uobičajenih modela ponašanja. Premda su pojedini od tih procesa redefiniranja i promjena već otpočeli, ipak su razlike između društava na Zapadu i društava Balkana i Turske i dalje veoma velike.

U zaključnim razmatranjima (*Conclusions*, 273-281) rezimirana su saznanja detaljno analizirana u prethodnim poglavljima. Iako su već donekle naglašena temeljna zaključna polazišta za nova promišljanja, valja primijetiti kako je navedenom prostoru, osim u prošlosti, pronađeno i više zajedničkih imenitelja za savremena

društvena kretanja. To se prije svega odnosi na kraj 20. stoljeća i tada pokrenute procese društvene konvergencije koji su ili pri kraju ili još uvijek tragaju za odgovarajućim društvenim odgovorom. U tom smislu i ova knjiga veoma poticajno djeluje na razmišljanje ne samo o temi patrijarhata i rodnih odnosa nego i o cijelom spektru društvenih pitanja koja čekaju odgovor. Traganje za njim nije stvar samo i isključivo države i njenih mehanizama. Odgovor treba da ponudi društvo u cjelini, a prvenstveno njegove najodgovornije strukture. Dakako, ni akademska zajednica ne smije zaboraviti svoj poziv i društvenu odgovornost ■

Amir Duranović

Bahrudin Bijedić, *Operacija "Leteći zmaj": progon jugoslovenskog diplomate na osnovu lažne optužbe*. Sarajevo: Historijski arhiv Sarajevo, 2010, 399 str.

U vremenu kada se istraživač posljednje decenije socijalističke Jugoslavije susreće sa često obvezujućom historijskom distancom ili pak, u boljem slučaju, sa nesređenošću arhivske građe, veliki značaj imaju i radovi koji tretiraju barem jedan segment složene društveno-političke zbilje. Knjiga pred nama proširuje i obogaćuje naše saznanje o povijesnim događanjima 1980-ih godina. Izdavač ove kao i prethodne Bijedićeve knjige *The Windy City. Konzularne depeše* (2007), vrijedne historijske zbirke, jeste Historijski arhiv Sarajevo.

Ona predstavlja intimnu ispovijest o autorovom iskustvu sa američkim pravosuđem i snagama bezbjednosti. Okosnicu knjige čini tzv. operacija "Leteći zmaj" Federalne carinske policije SAD-a u Phila-

delphiji koja je trajala 18 mjeseci i rezultirala autorovim hapšenjem kao jugoslovenskog generalnog konzula u Chicagu. Autor podrobno piše o iskustvu u zatvoru, sudskom procesu tokom kojeg je terećen za zavjeru protiv Sjedinjenih Država, tj. za pomaganje u nelegalnom transferu novca i brisanju njegovog prljavog porijekla, ličnostima koje su bile akteri afere, reakcijama i pisanju domaćih i stranih medija, jugoslavenske vlade, prijatelja i saradnika. Oblikujući svojevrsnu cjelinu, u knjizi su predstavljeni službeni dokumenti jugoslovenskih organa vlasti, američkih sudskih organa, službena i privatna prijepiska, objavljeni članci u jugoslovenskim i američkim pisanim medijima, kao i lične bilješke nastale u toku sudskog procesa.

Nakon 22 godine motivi za ovaj montirani *sting proces* (namjerno i organizovano navođenje potencijalnog optuženika da učini krivično djelo) ni autoru nisu u potpunosti jasni. Naglašava da razlozi afere mogu biti američkog, ali i jugoslavenskog porijekla. Američki motivi ishodište imaju u općem stavu američke vlade prema komunističkim sistemima i komunističkim zemljama, nagomilanom gnjevu američkih službi bezbjednosti nakon događaja poput hapšenja Damira Cvitešića, doušnika CIA-e, konflikta sa Stopanskom bankom iz Skoplja, *razotkrivanje* američkih obavještajaca u Jugoslaviji, kao i glasanje SFRJ protiv interesa SAD-a u Vijeću sigurnosti OUN.

Međutim, motivi jugoslavenskih krugova za pokretanje ove afere, prema mišljenju autora, danas su mnogo jasniji. Autor ističe velikosrpske interese u ovom dijelu SAD-a gdje je najveća koncentracija srpskih iseljenika, sjedište Federalne i Raskolničke srpske pravoslavne crkve i veliki broj četničkih emigranata, kojima, prema mišljenju autora, generalni konzul, Musliman iz Bosne i Hercegovine, nije mogao adekvatno *servisirati*. Također, ne treba zanemariti stanje u Jugoslaviji, jačanje republičkih elita, kompromitaciju Bosne i Hercegovine i njene političke elite kroz različite afere. Između ostalog, pokušaj tužilaca da dokažu povezanost Bijedića i Fikreta Abdića imao je za cilj diskreditaciju moralnih vrijednosti i političkog kredibiliteta i dokazivanje korumpiranosti i nesposobnosti diplomata Muslimana. Ne odbacuje mišljenje da je afera montirana u Jugoslaviji s ciljem kompromitacije Ljubljanske banke, koja je podržavala koncepciju razvoja "Agrokomerca" iz Velike Kladuše, kao demonstrativno upozorenje bosanskohercegovačkim snagama koje su se zalagale za svestranu sa-

radnju Bosne i Hercegovine i Slovenije.

U knjizi autor na više mjesta eksplicitno kaže da suđenje nije bilo usmjereno protiv pojedinca, njega kao Bahrudina Bijedića, generalnog konzula, već protiv Jugoslavije kao samostalne države. Smatra da je proces bio planiran s ciljem da se okrivljeni predstave komunističkim napasnicima na imovinu i integritet SAD-a, čime se težilo jačanju američke zajednice i solidarnosti.

U prvom poglavlju knjige autor se prisjetio svojih konzularnih aktivnosti nekoliko dana pred hapšenje, toka hapšenja 1. decembra 1988. godine na Aerodromu Pawoukee i svog neugodnog iskustva sa američkom policijom i zatvorom. Slijede pisma koja je Bijedić uputio Ambasadi SFRJ u Washingtonu, Predsjedništvu SFRJ, Saveznom izvršnom vijeću, predsjedniku SIV-a Anti Markoviću, Saveznom sekretarijatu unutrašnjih poslova, Saveznom sekretarijatu inostranih poslova i Budimiru Lončaru, ministru pravde SAD-a, u kojima ističe svoju nevinost i neumiješanost u kriminalne radnje naglašavajući da se odlučno odriče diplomatskog imuniteta. Autor je također predstavio i službene dokumente američkog sudstva koji se odnose na izvještaj o hapšenju i optužnicu kao i protestnu notu vlade SFRJ upućenu vladi SAD-a, opširni izvještaj jugoslavenskog ambasadora Živorada Kovačevića, kao i službene izjave Huberta Cola i Vjekoslava Španjola, također optuženih, u kojima se ističe Bijedićeva nevinost.

Najveći dio teksta predstavljaju bilješke iz ličnog dnevnika Bahrudina Bijedića, pisanog tokom sudskog procesa, koji, u trajanju od 12. juna do 6. septembra 1989. godine, predstavlja najduži proces u historiji federalnog sudstva za istočnu Pensilvaniju. Iz njih detaljno saznajemo o pripremama za sudski proces, biranju prote,

toku suđenja, dokazima i svjedočenjima. Kroz bilješke se može pratiti i autorova unutrašnja drama, koja je iznimno kolorirana detaljnim opisom ličnog doživljaja policajaca, novinara, sudija, tužilaca, advokata, saradnika, ali i prijatelja tokom ove *borbe za život*. Pišući o *ljudima bez boje, mirisa i okusa, policajcima koji liče na Musolinija, debelim i masnim tužiocima*, autor istovremeno ističe bezrezervnu podršku porodice i prijatelja, kako iz Jugoslavije tako i Amerikanaca, koja mu je bila od velikog značaja.

Dnevnik je ispresijecan dijelovima stenograma sa suđenja, Bijedićevim svjedočenjem i unakrsnim ispitivanjem, svjedočenjem Richarda McCloskeya, agenta Carinske službe, i završnim riječima tužioca Thomasa Reutera, te advokata Michaela Goodea. U *Prilozima* je predstavljeno sudsko rješenje i obrazloženje kojim je Bijedić proglašen nevinim i oslobođen svake sumnje u nezakonite radnje. Također, predstavljen je i Bijedićev *Prijedlog za pravičnu naknadu*, upućeno državnom tužitelju SAD-a 1998. godine.

Čitaocu su ponuđeni na uvid i dokumenti koji svjedoče o stavu i aktivnosti jugoslavenske vlade. Suđenje i cjelokupno događanje oko operacije "Leteći zmaj" izazvalo je njenu veliku pažnju, jer se pribojavala da bi mogla narušiti dobre bilateralne odnose i političko-ekonomsku saradnju između Jugoslavije i SAD-a. O važnosti ovog pitanja govori činjenica da je Savezni sekretarijat za inostrane poslove organizirao posebnu radnu grupu sastavljenu od visokih funkcionera i stručnjaka, a Savezno izvršno vijeće interresorsku Komisiju za utvrđivanje okolnosti u vezi sa hapšenjem generalnog konzula SFRJ u Chicagu, koje su, kao primarni zadatak, imale *provođenje adekvatnih radnji* vezanih za ovo suđenje.

U dokumentima se iznosi stav da su optužbe neosnovane te izražava moralna i materijalna podrška Bijediću. Međutim, jasno je da Bijedić nije bio zadovoljan takvim odnosom. Jugoslavenskim vlastima spočitava evidentno oklijevanje, posebno SSIP-i, koje je bilo znatno rezervirano i sumnjičavo prema Bijediću, što je imalo za posljedicu nerazrješavanje nejasnoća glede njegovog statusa kao generalnog konzula. Autor izražava i svoju ogorčenost zbog neistinitog i zlonamjernog pisanja jugoslavenske štampe, što je posebno vidljivo iz priloženog pisma Borislavu Laliću, dopisniku TANJUGA iz Washingtona.

Knjiga je ilustrirana sa 36 fotografija Bahrudina Bijedića sa porodicom i prijateljima i faksimilima članaka u *Novostima* i *Slobodnoj Dalmaciji* objavljenim 8. septembra povodom oslobađajuće presude Bahrudinu Bijediću i Vinku Miru, direktoru filijale Ljubljanske banke u New Yorku. Knjiga je obogaćena i recenzijama dr. Ismeta Dizdarevića i dr. Husnije Kamberovića.

Istina, mogle bi se uputiti i određene zamjerke koje se odnose na selekciju stenograma i njihovo umetanje unutar dnevničkih bilješki, čime se narušava hronološki slijed i konstrukcija cjeline. Sadržaj kao i u potpunosti urađen indeks imena olakšali bi čitanje ovog značajnog rada. Također, zanimljivo bi bilo vidjeti daljnji razvoj karijere Bahrudina Bijedića, koja je nesumnjivo bila pod snažnim utjecajem spomenutih dešavanja, kao i pravosnažne odluke "nije kriv". Nadamo se da će to biti tema narednog autorovog djela. Već smo istakli da značaj knjige jeste u njenom osvjetljavanju vanjskopolitičkih odnosa Jugoslavije, kao i aktuelnih kretanja unutar samog jugoslavenskog i bosanskohercegovačkog društva. Međutim, iako nedovoljno naglašeno, ova knjiga ima još jednu dodatnu vrijed-

nost. Drugo poglavlje knjige naslovljeno *Porinuće u djetinjstvo* osvjetljava društvenu atmosferu Mostara i Sarajeva u poratnim godinama, dajući doprinos historiji bosanskohercegovačke svakodnevnice 1950-ih i 1960-ih godina. Autor je pored predstave o svojoj porodici stavio akcenat na međuljudske odnose u *teškim vremenima*, međusobnoj saradnji i pomaganju, ali i angažiranosti društvene zajednice, Saveza boraca na uspostavljanju *drugarstva, soli-*

darnosti, otvorenosti, povjerenju, međusobnoj toleranciji i uvažavanju.

Na kraju treba reći da ova knjiga ima veliki značaj i za historičare, politologe te pravnike. Osvjetljava određene historijske procese, ukazuje na organizovanost diplomatske mreže kroz specifično diplomatsko iskustvo i ukazuje na specifičan model upotrebe, tj. zloupotrebe aktualnih zakona i pravila sudskog procesuiranja ■

Dženita Sarač-Rujanac

Heike Karge, *Steinerne Erinnerung – versteinerte Erinnerung? Kriegsgedenken in Jugoslawien (1947–1970)*. Balkanologische Veröffentlichungen Osteuropa Institut der Freien Universität Berlin, hg. Von Holm Sundhaussen, Bd. 49, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2010.

Postoje knjige koje kao perle na lancu jednostavno sabiraju nova saznanja i podatke, a postoje knjige koje nas kroz multiplikacije u načinu razmišljanja direktnije vode na viši i apstraktniji analitički nivo. Konačno objavljena disertacija Heike Karge pripada posljednim. Istraživala je praksu sjećanja na Drugi svjetski rat u Federativnoj narodnoj republici Jugoslaviji (FNRJ) i u Socijalističkoj federativnoj republici Jugoslaviji (SFRJ) od kraja Drugog svjetskog rata do 1970. godine. U fokusu se nalaze postupci različitih odbora i komisija jugoslavenskog Saveza boraca u Narodnooslobodilačkom ratu u Jugoslaviji,¹ na komunalni, regionalni, republički i federativni nivo. Knjiga tako izvršava prakse-

ološki preokret i opisuje zaista "stvorenu" kulturu sjećanja. Ona predstavlja skladnu igru aktera i prakse u okviru službenog govora, a ne u razgraničenju od diskursa. Oficijelni narativ je obuhvatio Narodnooslobodilačku borbu (NOB),² koja je istovremeno prizivala socijalističku revoluciju, kao zajednički poduhvat svih naroda Jugoslavije za bratstvo i jedinstvo. Takav govor je činio glavni ideološki okvir FNRJ i SFRJ i izostavio je, dakle, građanski rat i zločine partizana tokom rata.

Prije nego što detaljnije predstavim sadržaj Kargine disertacije, želim još ukazati na slijedeću vezu, koja čini rad posebno aktualnim i smješta ga u trenutnu znanstvenu raspravu. Sam naslov nas već upu-

¹ Prateći Kargine postupke, pojednostavljujem radi lakšeg čitanja SBNOR i SUBNOR u "Savez boraca".

² Opet pojednostavljujem NOR, NOB i NR u NOB, jer ova preimenovanja nisu važna za moju argumentaciju.